

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 8 (Ağustos/August 2022), s. 641-650.

Geliş Tarihi-Received: 12.04.2022

Kabul Tarihi-Accepted: 28.07.2022

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1102402

Kolektif Bilinç Ürünü Olarak Kızılelma'nın Edebî Metinlerdeki Algılanma Görüntüsü: Ziya Gökalp'in ve Cengiz Aytmatov'un *Kızıl Elma* Anlatıları

The Perception Image of Golden Apple in Literature Texts as A Product of Collective Consciousness: Golden Apple Talks of Ziya Gökalp and Cengiz Aytmatov

Burak ARMAĞAN*

Öz

Kızılelma, yirminci yüzyılın başında tüm dünyada olduğu gibi Türk devletleri arasında da yaygınlık kazanan milliyetçilik fikri çerçevesinde, millî kültür unsurlarının yeniden canlandırılması gerektiği esasıyla ortaya atılan tarihî bir ülküdür. İlk Türk devletlerinden itibaren süregelen cihan hâkimiyeti anlayışının metaforik söylemi olan bu ülkü; kızıl ve elma kelimelerinin çağrışımlar dizgesinden doğan anlam evreninden ve Gök Tanrı inanışından itibaren kutsal görülen Güneş'in ışığının/aydınlığının eriştiği her yerin fethi arzusundan beslenir. Türk edebiyatı içerisinde özellikle Millî edebiyat evresinde kolektif bellekte yer alan değerlerin moral ve motivasyon gücünden faydalanmak isteyen aydınlar ve sanatçılar, Kızılelma vasıtasıyla Türk töresinin binlerce yılda şekillenen anlayışlarından hareket edip modern dönem uyanışının hangi doğrultuda ilerlemesi gerektiğine işaret ederler. Kültürel özü diriltmenin varlığı daim kılabilmedeki etkin rolünün ve devletin karşı karşıya kaldığı yok olma tehdidinin gerekçelerinin bilinciyle kurgusal yapıtlarını biçimlendirirler. Bu çalışmada, Türk dünyasının bilişsel farkındalık yaşamasını sağlayan en önemli isimler arasında yer alan Ziya Gökalp ve Cengiz Aytmatov'un *Kızıl Elma* anlatıları karşılaştırılarak kültürel koda yönelik yaptıkları vurguların benzerlikleri, Kızılelma'yı algılama düzeylerindeki ortaklıkları tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kızıl Elma, Ziya Gökalp, Cengiz Aytmatov, millî kültür.

Abstract

Golden Apple is a historical ideal that was put forward with the principle that national cultural elements should be revived within the framework of the idea of nationalism, which became widespread among Turkish states as well as all over the world at the beginning of the twentieth century. This ideal, which is the metaphorical discourse of the understanding of world domination that has been going on since the first Turkish states; It is fed by the universe of meaning arising from the connotation system of the words red and apple, and the desire to conquer every place where the light of the Sun, which is considered sacred since the belief in the sky god, reaches. Intellectuals and artists, who want to benefit from the moral and motivational power of the values in the collective memory in Turkish literature, especially in

* Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ağrı/Türkiye, e-posta: barmagan@agri.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6966-9656.

the national literature phase, point to the direction in which the modern era awakening should proceed by acting from the understandings of Turkish customs that have been shaped over thousands of years through Golden Apple. They shape their fictional works with the awareness of the active role of reviving the cultural essence in making the existence permanent and the reasons for the extinction threat faced by the state. In this study, who are among the most important names that enable the Turkish world to experience cognitive awareness Ziya Gökalp and Cengiz Aytmatov's Golden Apple narratives will be compared and the similarities of their emphasis on the cultural code and their commonality in the perception of Golden Apple will be determined.

Keywords: Golden Apple, Ziya Gokalp, Cengiz Aytmatov, national culture.

Giriş

Kızılma Nedir?

Fransız İhtilali neticesinde ortaya çıkan milliyetçilik fikri, çokuluslu devletlerin parçalanma sürecini başlatıp imparatorluklar çağının sonlanmasına yol açar. Osmanlı Devleti'nin bütüncül yapısını muhafaza etme gayreti içindeki aydınlar, çeşitli fikir akımlarını öne sürseler de dağılmayı engelleyemezler. Devletin kurtuluşunun dil, tarih, kültür unsurlarına sığınıp öz'e dönüşle mümkün hâle geleceğinin anlaşılması, millî bir dönemin, millî hareketliliğin yaşanacağı süreci beraberinde getirir. Türk kültürünün canlandırılması, yeniden tesisi esasına dayanan bu sürecin geçmişten alınacak sesler üzerine inşa edilmesi, millî ülkülerin gündeme gelmesine vesile olur. *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak* eserinde (2012, s. 51-53) Türklerin yalnızca kendilerinin yarattığı bir kültür içinde bulunmalarının gerektiğini, ancak milliyet fikrine bağlı kalarak çöküntüden kurtulabileceklerini ifade eden Ziya Gökalp, ülküyü; büyük felakete uğrayan milletlerin bireysel hürriyet düşüncelerinden sıyrılarak millî şahsiyeti yaşatmak isteğiyle giriştikleri toplumca bağımsızlık çabasını önceleyen mukaddes düşünce; geçmişin hakikati, hâlin terbiyecisi, geleceğin yaratıcısı olarak milletlerin geleceğe taşınmalarını sağlayan fikir hamlesi (2012, s. 43-48) şeklinde tanımlar. *Türkçülüğün Esasları*'nda (2010, s. 89) ise, ulusal bağımsızlığın çıkış noktası ve dayanağı olarak gördüğü ulusal bilinci gerek ülkemizde gerek diğer İslam ülkelerinde de uyandırmaya, güçlendirmeye çalışmanın zorunluluğuna dikkat çekip "Türkçülüğü bütün ülkeleriyle, bütün gündemiyle ortaya atmak gerektiğini düşündüm. Bütün bu düşünceleri içeren "Turan" şiirini yazarak Genç Kalemler'de, 1911 yılında yayınladım" (2010, s. 20) der. Onun, Türklerin aynı çatı altında toplanmasını, birleşmesini belirten ve hâl çaresi olarak işaret ettiği Turan ve Turancılık fikri, esasen asırlardır bünyesine veriler eklemeyerek gelen Kızılma anlayışının yirminci yüzyılda kavuştuğu modern çehrenin görüntüsünü taşır:

Kızılma Türk millî ülküsünün tarih boyunca geçirdiği evrelerin tamamını kapsayan bir otağ kavramıdır. Bu otağ kavramı İslam öncesi "kut" ve "kişioğlu üzerinde Türk yaratıldı" inancı ile şekillendi. İslamla birlikte ise Nizam-ı Âlem; İ'lây-ı Kelimetullah gibi Türk-İslam mefkûrelerini bayrak yaptı. Osmanlı'nın son deminde ve Cumhuriyet doğarken ise yanına bir de Turancılık ve Türk Birliği Ülküsünü katarak Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi ve Türk İslam Ülküsü olarak yeni bir merhaleye ulaştı (Coşkun, 2014, s. 26).

Millî bir ülkü olarak nitelenen Kızılma'nın kaynağına dair varsayımlar içinde en muteberi, Osman Turan'ın *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* eserinde (2009, s. 265-266) aktardığı bilgilerdir:

Ayasofya'nın önünde dikili bir sütun üzerinde, at üstünde bulunan Justinianus heykelinin bir elinde kızıl bir küre olup Türk Kızıl elması ve cihân hâkimiyetinin hedefi idi. XIII'üncü asır İslâm coğrafyacılarına göre bu heykelin sağ eli havada olup halkı İstanbul'a dâvet eden bir mânâyâ delâlet eder. Sol elinde de madenî bir küre

bulunmakta ve bu da düşmanın şehri istilâsına engel bir tılsım telâkki olunmakta idi. Hristiyan kaynaklarına göre at üzerinde canlı gibi duran Justinianus'un heykelinin elinde altından büyük bir elma olup sağ eliyle de Kudüs'ü ve İslâmları göstermektedir. Bu küre imparatorun dünyayı elinde tuttuğuna delâlet ediyor ve "Cihan hâkimiyeti" tılsımının yazılarını taşıyordu. Hristiyan seyyahlarına göre bu altın kızıl küre Bizans imparatorluğuna uğur getiriyordu. Nitekim XIV'üncü asırda heykelin ve kürenin (Kızıl-elmanın) düşmesi birçok ülkelerin kaybına, yâni Türkler tarafından fethine ve imparatorluğun sukutuna bir işaret sayılmıştı. İşte Bizans'ın devamı için uğurlu bir tılsım sayılan bu küre Türklerin Kızıl-elması olup ona sahip olmak veya İstanbul'u almak emeli Türk cihan hâkimiyeti mefkûresinin bir sembolü olmuştu.

İsmet Çetin (2014, s. 69), Kızıl-elma'nın Osmanlı'dan önce de var olduğunu ancak kavram hâlinde İstanbul'un kastedilmesi ile ilk kullanım alanı bulduğunu söyler. Orhan Şaik Gökyay (2018, s. 31, 43-58), Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesinde, manzum ve mensur Farsça Selim Han *Şeh-nâmesinde* elmanın cihan hâkimiyeti olarak açıklandığını; Türklerin zaman içinde İstanbul, Roma, Buda, Rodos, Gırnata, Viyana, Budin, Köln gibi şehirler ve İstolni Belgrad, Estergon gibi kalelere de Kızıl-elma misyonunu yüklediklerini ifade eder. İsmail Hami Danişmend (1983, s. 162, 2014, s. 156-157) ise, Avrupa'da bulunan altı Osmanlı Kızıl-Elma'sından bahseden Evliya Çelebi'nin; Engerus Kızıl-Elması (Budin), İkinci Engerus Kızıl-Elması (İstoni-i Belgrad), Orta-Macar Kızıl-Elması (Usturgon), Küçük Macar Kızıl-Elması (Viyana), Rim-Papa Kızıl-Elması'nı (Roma) saydığını, altıncıyı ihmal ettiğini söyleyip Peçevî'den hareketle altıncı Kızıl-elma'nın Prusya'daki "Cologne (Kolonya)" şehri olduğunu belirtir.

Kızıl-elma'nın ortaya çıkışına ve kapsamına dair dile getirilen iddialar ve tespitlerden, Türklerin hedef, fetih, hâkimiyet anlayışlarını bu kavrama yükledikleri sonucu çıkar. Böylelikle Kızıl-elma'yı metaforik bir söylem olarak düşünmenin, değerlendirmenin gerekliliği doğar. Kızıl-elma kullanımının yazılı kaynaklara geç bir dönemde intikal etmesi, binlerce yıldır süregelen cihan hâkimiyeti ülküsünün çerçevesinin kavramsal düzlemle sınırlandırıldığı algısını yaratır. *Kızıl-elma Neresi* hikâyesinde Ömer Seyfettin (2013, s. 19-29) ve *Türk Ülküsü* eserinde Nihal Atsız (2011, s. 19), Kızıl-elma'nın aydınlardan önce halk arasında doğduğuna, halkın hâkimiyet/fetih ülkülerini bu kelimeyle tanımladığına, kavramın halk irfanı tarafından biçimlendirildiğine dikkat çekerler. Bu durum, halk yaratımlarının yoğunluk taşıdığı sözlü döneme gönderme yapar. Kültürü meydana getiren en önemli etmenlerden birinin din/ inanç sistemi olması, Türk kültür dairesinde vücut bulan Kızıl-elma ülküsünün İslâmiyet'in kabulünden sonraki süreç kadar İslâm öncesindeki Gök Tanrı inancı içinde de aranmasını zorunlu kılar. Dolayısıyla *kızıl ve elmanın bir araya gelmesiyle oluşan anlam evreni, mitik düzeydeki çağrışımlar dizgesi ile açıklanmalıdır.*

İslâmiyet dışı dinî referanslarda "cennetin korunan meyvesi" (Gardin vd., 2014, s. 211) niteliğinde tanımlanan elmanın tarihsel sürecine bakıldığında "yeryüzüne Orta Asya'dan yayıl[ıp] Altay ve Kafkas kökenli" (Karakurt, 2011, s. 26) olduğu bilgisi yer alır. Destanlardaki, halk hikâyelerindeki ve masallardaki kahramanların anne ve babalarının, kutlu bir kişi tarafından verilen elmayı yemelerinden sonra dünyaya gelmeleri (Aça, 2008, s. 244) veya masal sonlarında verilen bir ödül olarak gökten gönderilen üç elmanın mutluluk meyvesi oluşu ve dinleyicinin de mutluluğa paydaş kılınması (Şimşek, 2018, s. 2359) gibi çoğaltılabilecek örneklerde rastlanan elma "soyun devamı dileğinin Tanrı'ya iletilmesidir. Şifa kaynağı olduğuna inanılan elmanın, beşikten mezara, hayatımızın her aşamasında verimliliğin, ebediliğin, gençliğin, güzelliğin, kuvvetin, sağlığın, sevginin ve hatta inancın sembolü olarak kullanıldığı söylenebilir" (Ölmez, 2012, s. 82). Bu hâlde elmanın Türk kültür hayatında bilinen ve tanınan en eski yiyeceklerinden biri olduğu,

sembolik değerlerin taşıyıcılığını üstlendiği kullanımlarla geleneksel yapı içinde yer aldığı açıktır.

Renklerin simgesel değerler taşıdığı Türk toplumunda kızıl, her ne kadar günümüzde kırmızı ile eşdeğer düşünülse de, Reşat Genç'in (2009, Ekici 2016, s. 104'ten) aktardığı bilgilere göre *açığa yakın parlak kırmızı olup koyu turuncuya yakın, ateş alevi niteliğindeki al renkten farklıdır. Türk Uygarlığı Tarihi'*nde Gökalp (1991, s. 100-114) ise; kızıl, ak, kara ve gök adlarının, uygarlığın manevi renkleri olduğunu kaydeder; gök yerine mavinin, kızıl yerine kırmızının kullanılmasının derin farklar oluşturduğunu, Eski Türklerin; kara çadır, ak çadır ve kızıl çadır olmak üzere üç tür çadırlarının bulunduğunu, kızıl çadırın altın kemiklilere özgü ve hakanların çadırlarının altın olduğunu söyler. Buradan hareketle kızıl ve altın renklerinde bir benzeşimin yapılabileceğini, her ikisinin de açık turuncunun tonlarında birleşebileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca "farklı renk adları olsa da al ve kızıl renkler daha çok "dişilik" sembolü olarak kullanılmaktadır" (Ekici, 2016, s. 105). Kızıl'ın yüklendiği manevi yön, işaret ettiği renk ve dişilik fonksiyonu, güneşi çağrıştırması bakımından önemlidir. Zira gerek Ziya Gökalp'in (1991, s. 59) gerek Bahaeddin Ögel'in (1995, s. 187) belirttikleri üzere Türklerde ay erkek, güneş kadındır ve özellikle güneş, kızıl/altın renklerini barındıran, kutsallık atfedilen bir unsurdur.

Karanlığı/kaygıyı çözüp aydınlık/güven sağlayan, ateşin prototipi olup toprak mahsullerini olgunlaştıran, yeryüzündeki yaşamı olanaklı kılan maddi imkânları ile yaratıcı değil var edici, etkin bir konumda bulunan güneş, cismani varlığı yanında manevi yapısıyla da anlam taşır. Kâinatı anlamlandırma serüvenine başlayan insanlığın bir güç hâlinde karşılaştığı ilk unsurlardan olup tanrılaştırılrsa da, Türk mitolojik sistemi içerisinde, takip edilebilen süreç dâhilinde, Tanrı vasfı kazanmayan ancak kutsallaştırılan bir öznedir. Yaşar Çoruhlu (2002, s. 22), Seyidov ve Gumilev'in; Türklerde, özellikle Göktürklerde, özgün bir güneş kültürünün bulunduğu, Gök Tanrı'nın tek sıfatının ışık olduğu, *tanrı* sözünün, güneşin doğduğu yeri işaret eden *tan(g)* kökünden türediği iddialarını aktarır. Çin yazılı kaynaklarını referans alarak Gök Tanrı inancını araştıran Murat Öztürk (2013, s. 340-44), T'ien adıyla kayıtlarda yer alan Tanrı'nın, İslâm'ın ilâh algısı ile aynı vasıfları taşıdığını, Gök Tanrı dininin tek tanrılı bir din olduğunu ispatladığı çalışmasında gökyüzünün Tanrı bulunduğu için kutsiyet kazandığını, güneş, ay ve yıldızların hiçbir zaman tanrılaştırılmadıklarını belirtir. "Gök Tengri'de *kut* bulan Türk hükümdarlarından Kök Türk kağanı[nın], güneşe benzetil[mesi]" (Esin, 2004, s. 75), güneşin imparatorluk kurucularına ve kahramanlara hayat vermesi (Roux, 2011, s. 94), Altaylı Şamanistlerin "kün ana körüptür" cümlesi ile güneşle ant içmeleri (İnan, 1986, s. 29), Türkler ve diğer İç Asyalıların ant merasimlerinde güneşi şahit tutmaları (Esin, 2004, s. 77) gibi hususiyetlerde karşılaşılan güneşin, kültüre kutsallık kanalından eklemlenmesi, "Yemin olsun, güneşe ve kuşluğuna; Işığı onun ardından geldiğinde aya" (Şems Suresi 91/1-2) şeklindeki ayetle devam ederken *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* "Tanrının devlet güneşini Türk burçlarında doğurmuş olduğu" nun (Atalay, 1985, s. 3) söylenmesi, Ortaçağ hayallerinde hükümdarın güneşe benzetilmesi ve özelliklerini ondan alması (Tanpınar, 2003, s. 6) gibi inanış ve benzetmelerle devlet ve yönetim anlayışlarına da yansır.

Türklerin tarih sahnesine çıktığı Orta Asya'da bilinen en eski yiyeceklerinden olan elmanın, kızıl renk ile tanıtıldığında; sadece renk ve şekil düzleminde ele alınsa dahi, coğrafi bir unsura, Güneş'e benzediği; hem kızıl ve elma kelimelerinin ayrı ayrı hem de tamlama hâlinde kavramsallaşması neticesinde doğan gösterge ve anlam evreninin, güneşin çağrışımsal dizgeleri ve görüntüsü ile birleştiği; bu nedenle de Kızılelma'nın güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar yeryüzüne bütünüyle sahip olma şeklinde kolektif bilinçte yer alan Türk cihan hâkimiyeti ülküsünün metaforik bir söylemine dönüştüğü açıktır. Terim olarak geç bir dönemde literatüre girse de hâkimiyet ülküsünün

Kızılelma ile adlandırılmasının kaynağını, mitik dönemden itibaren bulunan söz konusu güneş algısında aramak gerekir.

Ziya Gökalp ve Cengiz Aytmatov'un *Kızıl Elma* Anlatıları

Devletlerarası üstünlüklerin askerî çarpışmalardan ziyade bilimsel ilerleyişle mümkün hâle geleceğinin anlaşılması, kültür içinde yer alan Kızılelma ülküsünün edebî metinlerde yeni bir form dâhilinde aktarılmasını sağlar. Özellikle Ziya Gökalp ve Cengiz Aytmatov'un anlatılarında; mitik dönemde kutsallaştırılan Güneş'in metaforik söylemi olan ve "güneşe ulaşma" mottosunun ifadesi şeklinde düşünülebilecek Kızılelma'nın artık bir yerin fethinden ziyade, hâkimiyet için gerekli koşulların temelden yerine getirilmesi odağında ilerlediği görülür. Türk ülküsünün yeniden canlandırılması esasına dayanan bu temelde, öz'e dönüş için yapılacak eylemlerde unutulmaması gereken önemli bir merhaleye işaret edilir: Türk töresinde kadının konumu.

Güneş'e dişillik fonksiyonunun yüklenmesi ve kadının doğurganlık özelliğiyle neslin devamlılığına etkin özne olarak katılımı bağlantılı düşünülmelidir. Güneş'in var edici kimliği ve nitelikleri çerçevesinde kutsiyet kazanması, aynı şekilde kadının da değer taşımaya beraberinde getirir. Bahaeddin Ögel'in (1995, s. 161) de belirttiği üzere, Uygur yazılı Oğuz Kağan destanı içinde Oğuz Kağan'ın "Gök olsun çadırımız güneş de bayrağımız" ifadesinde, devlet düzeninin temelinde ailenin bulunduğu vurgu yapılır. "Türklerde en küçük birim olarak kabul edilen çekirdek aile aynı zamanda devletin bir şeması gibi[dir]. Baba devleti temsil ederken, anne vatanı, çocuklar ise milleti temsil etmekte[dir]. Burada en kutsi olan kurum taviz verilemeyecek en hassas müessese ise hiç şüphesiz vatan yani anne olu[r]. Kadının Türk toplumundaki yeri de işte buradaki misyonundan gücünü alı[r]" (Aksoy, 2017, s. 12). Aile içinde çadırın/yurdun kurulması ve kaldırılması görevleri kadına aittir (Bayrak, 2020, s. 294) ki bu durum günümüzde "yuvayı dişi kuş yapar" şeklinde kullanılan atasözünün de açıklayıcısıdır. Kadının devlet mekanizmasında da faal bir pozisyonda olduğu görülür. Göktürklerde Kağan'ın, karısı Hatun ile devlet işlerinde söz sahibi olması, emirnamelerde müşterek imzalarının bulunması (Özdener, 1998, s. 232); elçileri Hakan'ın tek başına değil Hatun ile kabul edebilmesi, "Hakan buyuruyor ki" ifadesi yerine "Hakan ve Hatun buyuruyor ki" şeklinde yazılan buyruklara uyulması (Gökalp, 1991, s. 253) kadına verilen önemden ileri gelir. Dolayısıyla Türk kültürü içinde gerek devlet yönetiminde gerek devletin varlığını sağlayan aile kurumunun işlerliğinde rol alan kadının, Güneş gibi, aslı dinamiklere hayat verdiği; bu hâlde Güneş'e, aydınlığa, Kızılelma ülküsüne toplumu kavuşturabilecek bir gücü barındırdığını söylemek mümkündür. Millî ülkünün anlatı düzlemine taşınması noktasında Gökalp ve Aytmatov, kadının törede var olan konumunu işlemeyi ihmal etmezler ve iki anlatının da merkezine kadın karakterleri konumlandırırlar: Ay Hanım ve Sabira.

Ziya Gökalp'in *Kızıl Elma* şiirinde (2018, s. 14-38), Doğu ve Batı ilimleriyle Turan'ı inşa etmek isteyen Ay Hanım ile yeryüzündeki Kızılelma ülkesini arayan Turgut karakterlerinin Sadeddin Molla tarafından bilgilendirilmeleri; Ay Hanım'ın Molla'nın aktardığı bilgilerden etkilenecek atalarının aradığı Kızılelma beldesini kurma/oluşturma faaliyetlerine girişmesi; nihayetinde, kurduğu ve düzenlediği beldeye gelen Turgut ile evlenerek mutluluğa erişmeleri anlatılır. Anne tarafından Kırgız Konrad boyundan olan, Paris'te eğitim almakta iken Turan'da okullar açma gayesi taşıyan, bu yüzden en güncel terbiye ve tedris ile donanmak gerektiğini düşünen Ay Hanım, Paris'ten Bakü'ye dönüp İstikbal Beşiği mektebinin yapımına başlar. Aynı zamanda Batı'nın olduğu kadar Doğu'nun da tanınması, bilinmesi gerektiğini düşünerek Sadeddin Molla'dan dersler alır. Gökalp'in kurguda hayat verdiği Ay Hanım ilmî gelişiminde Yunus Emre'nin "İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür/Sen kendüni bilmezsin ya nice okımakdur" (Timurtaş,

1972, s. 75) ifadelerini gerçeğe dönüştürme gayretinde görüntülenirken evrensel bilgilere erişimin yanında öz değerlere yabancı kalmama, onların taşıyıcılığını üstlenme endişesi güder. Cengiz Aytmatov'un *Kızıl Elma* hikâyesinde (2019, s. 11-30) ise, evli olup ayrılık kararı alan İsbiekov ve Sabira çiftinin kızları Anara'nın kırdada bulduğu kızıl elmayı annesine götürmek istemesi neticesinde İsbiekov'un evlilik sürecinde yaptığı hataları fark ederek ilişkilerini kurtarmaya adım atışı konu edilir. Ay Hanım ile Aytmatov'un hikâyesinde yer alan Sabira karakteri arasında benzerlik kurulmasına yardım edecek, dikkat çekici bir bilgi bulunur. Hikâyenin satır arasına sıkıştırılan bu bilgiye göre Sabira, akademik çalışmalar yürüten, tez savunmasını gerçekleştirecek bir araştırmacıdır. Sabira'nın akademik kimliğinin belirtilmesi tesadüf değil, ona yüklenen misyonun önemini vurgulanmasına yöneliktir. Zira akademi çalışmaları içinde bulunmak, evrensel fikirlerle bilimsel sahada yer edinme amacının, dinamik eğitim hayatının, yenileşmenin, gelişmenin ve aydınlanmanın göstergesidir. Hem Ay Hanım'ın hem Sabira'nın bilgi ve öğrenme süreçlerine katılım sağlamaları ile yirminci yüzyılda Kızılma'ya ulaşma doğrultusunda iki merhalenin, modern dünyada bilimin öncelenmesinin ve kadının bilimsel yönüyle etkinleşmesinin gerekliliğine vurgu yapılır.

Gökalp ve Aytmatov'un anlatılarındaki bir diğer benzerlik, bilim cephesi ile donattıkları kadın karakterlerin her iki eserde de inşa faaliyetlerinde bulunmalarıdır. Bu durum, Türk töresinde kadının yurt kurma vazifesinin bir yansımasıdır. Ay Hanım "*Kızılma yokmuş, fakat lazımmış/Turan hayatına bu bir nazımmış/ Her hayal hakikat olabilirken/ Var etmemek niçin bunu şimdiden?/ (...) Bulalım biz onu vicdanımızda/ Bir güneş yapalım Turan'ımızda*" (Gökalp, 2018, s. 27-28) düşüncesi ile gücünü kültürden, modern bilimden alan Kızılma beldesini ve Turan'ı oluşturup ülkünün gerçekleşmesini ister. Bu uğurda İsviçre, Lozan kenti yanında; ziraat, ticaret, sanat evleri ve her bilimin bir okulunun olduğu bir yaşam alanı yapar. Onun bu beldede irfan ile yoğrulacak gençlerden beklediği, Türk yurtlarını aydınlığa kavuşturmalarıdır:

"Bir irfan ırmağı aksın Turan'a.../Irmak döner elbet bir gün ummana./ (...)Bütün Türklüğe aynı şuleyi/ Saçsın ki gönüller birleşsin iyi/ Hakîm, şair, edip, sanatkâr, tacir/ Hepsi bu beşikten yetişip bir bir/ Kimisi Kaşgar'a kimi Altay'a/ Kimisi Kazan'a, kimi Konya'ya/ Her biri giderek bir oymağın/ Götürsün od, ışık Türk ocağına" (Gökalp, 2018, s. 29).

Kızılma anlayışı çerçevesinde Ay Hanım, aşamalı ilerleyecek bir sürecin ilk ışığını yakıp ışığın tüm Türk beldelerine ulaşmasını sağlamayı gaye edinir ve bu hedefine ulaşmak için manevi hayatın feyzinden faydalanır. Onun ifadelerindeki şule/ışık/od'un saçılması Güneş'in fonksiyonel özellikleri ile kolektif bellekte yer alan Güneş algısını çağrıştıran bunun gönülleri birleştirmesi, kendilik değerlerine dönüşü imler. Arapça ve Farsça'nın etkisiyle kültürel kodlarını unutmama, karanlığa karışma noktasına gelen toplumun aydınlanması, Sadeddin Molla'nın işaret ettiği gibi Türkçe düşünüşle mümkündür:

"Ne bir Türk hukuku, Türk felsefesi/ Ne Türkçe inleyen bir şair sesi/ (...) Hakiki ruhumuz, sâfi dilimiz/ Bağırır onlara: "Bize geliniz!"/ Bizdedir fikre his, hislere hayat/ Vicdanlara ilham, şaire kanat" (Gökalp, 2018, s. 22-23).

Bahtiyar Vahapzade'nin (1995, s. 33) de "Bu dil, bizim ruhumuz, aşkımız, canımızdır/ (...) Ana dilim, sendedir halkın aklı, hikmeti" dizeleriyle belirttiği üzere Türkçe düşünüş, hem halk irfanını şekillendiren bir kendilik unsurudur hem de toplumu geleneksel kültür-modern bilim birlikteliğine ulaştırarak kalkınmayı sağlayacak araçtır. Sadeddin Molla'nın işareti doğrultusunda adım atan Ay Hanım, böylece; Türk ülküsünü Türk kültürü ile Türk kültürünü ise Türk dili ile canlandırabileceğini fark edip inşayı bu bağlamda sürdürür.

Aytmatov'un hikâyesindeki Sabira ise, kadınlık öz saygısının yeniden tesisi hususuna yönelik bir inşa faaliyeti içerisindedir. Sevilmeyi, sevildiğini görmeyi ve bunun başkaları tarafından da görülmesini isteyen Sabira, kocası İsbiekov ile uzun müddet tartışmalar yaşar: “*Karısı her zaman kadın arkadaşlarına imrenirdi: Gördün mü, diyordu, adam gözünü karısından ayırmıyor, herkesin içinde eğilip karısının ayakkabı bağlarını bağlamaktan çekinmiyor. Böyle bir davranıştan korkmuyor.*” (Aytmatov, 2019, s. 11).

Aralarında yaşanan tartışmalar her ne kadar aşk/sevgi gösteriminin yapılmamasından duyulan rahatsızlığa işaret etse de söz konusu şikâyetleri derin yapıda Sabira'nın eril tahakküme başkaldırısıdır. Esasen Sabira, “*yolda yürürken, gelip geçenlerin dikkati onun üzerine çevrilince*” (Aytmatov, 2019, s. 12) karısını seven İsbiekov aracılığıyla kadının nesneleştiği bir düzene karşı çıkar. Onların ilişkilerinde eşinin taleplerini saçmalık ve çocukluk (Aytmatov, 2019, s. 12-13) olarak görüp yerine getirmeyen İsbiekov, ailenin içini önemsiz gören, dışarının takdirine bağımlı olarak memnuniyet duyan ve bundan simgesel bir güç kazandığını, dış beğenilerle statü elde ettiğini düşünen zihniyetin temsilcisidir. Sabira'nın tepkisel eylemi gerek Çarlık gerek Sovyet Rusya'sının Türk dünyası üzerinde sergiledikleri politikalara, mankurt/közkaman tipler vasıtasıyla geleneksel yaşama darbe vurup toplumu Türklük dairesinden uzaklaştırmalarına, kültürel yozlaştırmaya karşıdır. Kendi gücünden faydalanılıp onu yok sayan anlayışı reddeden Sabira, millî kültürde yer alan kadın imgesine, Türk kadınının özünde bulunan itibarına erişmeyi arzular. Böylece, binlerce yılda oluşan törenin unutulmamasını sağlayacak ve önce ailesinin daha sonra milletin ve devletin varlığını, bekasını mümkün hâle getirecektir.

Kızılma'nın halk irfanından doğan bir ülkü oluşu, anlatılarda da bu doğrultudaki örneklerle gösterilir. Ziya Gökalp'in *Kızıl Elma* şiirinde, Batı'da eğitim alıp Doğu'nun da tanınması gerektiğini düşünen Ay Hanım, Sadeddin Molla'dan dersler alır ve Türk kültür dairesinde bulunan Kızılma'yı ondan öğrenir. Doğu ilimlerine vakıf olan Sadeddin Molla, örfün taşıyıcısı bir halk bilginidir. Onun, ayrıntılarıyla Kızılma ülküsünü bilimsel yöndeki gelişmesiyle vurgulanan Ay Hanım'a öğretmesi, halk yaratımlarındaki irfan unsurunun devletin mefkûresine yön vermesi şeklinde değerlendirilmelidir. Bu durum, Ömer Seyfettin'in *Kızılma Neresi?* hikâyesinde de belirtilir. Kızılma'nın ne olduğunu soruşturan padişah, ulemadan “halk kullarının uydurduğu bir efsanedir. Ne aslı vardır ne faslı... Bir hakikat değildir ki, biz bilelim. Halk ise padişahım, bilmez söyler” (2013, s. 23) cevabını alır. Padişah ise “Bu bir hakikattir! Mademki halk söylüyor; halktan gelen ses, hakkın sesidir!” (2013, s. 23) karşılığını vererek halk irfanının manevî yapıyla bağının kuvvetine dikkat çeker ve halktan aldığı bilgiyle aydınlanma yaşar.

Aytmatov'un hikâyesinde ise, dağılmak üzere olan ailenin birleşimi, Anara'nın bulduğu bir kızıl elma ile sağlanır. İsbiekov'u kendine getiren/aydınlatan kızıl elmanın Anara tarafından bulunuşu, devletin çıkışsızlık durumunun millet tarafından aktarılan çarelerle aşılacağına simgesel gösterimidir. Abdurrahim Ötkür'ün; “Kaldı iz çöller arası, kâh ki tümseklerde yine/ (...) Kaldı iz kaldı menzil, kaldı uzakta hepsi/ Çıksa boran göçse kumlar da gömülmez izimiz/ (...) Bulacak hiç olmazsa bu izi bir gün ya torunlarımız ya neslimiz” (Söylemez vd., 2017, s. 80) dizelerinde ifade ettiği gibi kriz anlarından çıkış tarihi süreçle biçimlenen ülkelere sarılmakla mümkündür; ülküler ise milletin, toplumun düşünüşünden, kolektif bilincinden hareketle oluşan kurtarıcıdırlar. Türk varlığı, sözlü dönemden itibaren halk arasında yaratılan unsurlarla, arka plandan alınan seslerle daim kılınacaktır.

İki eser arasındaki diğer benzerlik, öyküleri anlatılan karakterlerin mutluluğa ulaşmalarıdır. Gökalp'in şiirinde Ay Hanım, Kızılma beldesini tamamladıktan sonra Turgut ile evlenir: “*Ulaştı bir düğün daha yarına/ Dördü de erdiler muratlarına/ Kızılma oldu*

bir güzel Cennet/Oradan Turan'a yağdı saadet" (Gökalp, 2018, s. 38). Bu son, masal düzlemine alınan *Kızılma* şiirinin, masalarda bulunan tipik bitişe sahip olduğunu anımsattığı kadar eserin genelinde gösterilen yolda ilerlenildiği takdirde *Kızılma* ülküsünün gerçekleşeceğinin de habercisidir. Evlilik, bireysel anlamda Ay Hanım'ın öyküsünün nihayeti, ancak devletin sacayağı konumunda bulunan aile kurumunun meydana getirilmesi vesilesiyle millî ülkü zeminindeki bir başlangıçtır.

Aytmatov'un hikâyesi; İsbiekov ile kır gezisine çıkan Anara'nın bulduğu kızıl elmayı annesine götürmek için yanına alması, kızına annesi ile ayrılmaya karar verdiklerini söyleyecek İsbiekov'un bundan vazgeçmesi ve Sabira'nın yanına gitmeleri şeklinde sonlanır. Anara'nın kızıl elmayı bulduğu andaki ifadeleri dikkat çekicidir:

"Bu kurnaz elma yapraklar arasına gizlenmiş kalmış, orada saklanıyordu, ama onu buldum işte! Küçük bir fener gibi parlıyordu yapraklar arasında. Bahçede kalan son ve en güzel elma bu. Başka yok. Bak ne kadar güzel, mis gibi de kokuyor... bir güneş gibi." (Aytmatov, 2019, s. 19).

Bu ifadeler, İsbiekov'un geçmişine dönük bir aktarımdır; gençliğinde âşık olduğu bir kadına, açlık ve yokluk zamanlarında eline geçen "eşsiz hazinesini" (Aytmatov, 2019, s. 29), kızıl elmasını vermek isteyen İsbiekov, kadının kendisini aşağılaması neticesinde "birden elindeki elmayı var gücüyle karanlığa fırlat[ır]" (Aytmatov, 2019, s. 29). Fırlattığı elmayı hem fiziksel hem içsel karanlığa gönderen İsbiekov, ona yüklediği hayallerini, umutlarını, varlık anlamlarını da içinin derinliklerine gömer. Sabira ile aralarında yaşanan anlaşmazlıklar, derinden yüzeye çıkart(a)madığı bu duygusal yönünden kaynaklanır. Anara'nın yapraklar arasında gizlenen ve küçük bir fener gibi parlayan hâlde bulduğu elma, İsbiekov'un hislerinin yeniden keşfine ve nihayetinde ışığın ortaya çıkartılmasıyla Güneş'e dönüşeceğine gönderme yapar. Nitekim İsbiekov elma sayesinde geçmişinin ağır yükünden kurtulup kendini gerçekleştirerek ailesini bir arada tutar. Aksoy'un (2017, s. 12) da belirttiği gibi Türk devlet geleneğinde devletin babayı, milletin çocuğu, vatanın anneyi sembolize etmesi, Aytmatov'un hikâyesinde; milletin (Anara) bulduğu, halk irfanından türeyen; devletin (İsbiekov) geçmişinde, bilinçaltında sakladığı ülkünün (*Kızılma*) gün yüzüne çıkartılıp, vatana (Sabira) sunulması ve birliğin sağlanması şeklinde görülür. Böylece, ülkü hedeflerinde bireyden aileye, aileden topluma giden bir sürecin, mücadele ve eyleme geçmeyle; geleneksel model içerisinde devletin aslı unsuru olan ailenin birleşmesi ve bir olmasıyla; İsmail Gaspıralı'nın ifade ettiği "dilde, fikirde, işte birlik" (Yaman, 2018, s. 53) anlayışıyla başarıyla sonuçlanacağına işaret edilir.

Sonuç

Millî buhran zamanlarında devletin selâmetinin sağlanması amacıyla toplumsal hafızanın verilerinden faydalanma, ülkülerin gün yüzüne çıkartılmasına vesile olur. Osmanlı Devleti'nin parçalanma tehdidi ile karşı karşıya kaldığı dönemde, dünya ölçeğinde hüküm süren milliyetçilik fikrinin Türk topraklarında da ilgiyle karşılanmış olması, kolektif bilinçte yer alan duygu, düşünce ve eylemlerin hâlde zikredilmesini beraberinde getirir. Var oluşun kültürel kodlara yönelmekle imkân bulacağına anlaşılması, geleneksel Türk hissî yapısıyla şekillenen ve Türklüğün karakteristiğini yansıtan *Kızılma* anlayışının, daha gür bir sesle yeniden anılmasını sağlar.

Türk kültüründe fethi, ulaşılmak istenen hedefi işaret eden *Kızılma*, esasen Gök Tanrı inancından itibaren kutsiyet kazanmış olan Güneş'in niteliklerini taşıyan ve Güneş'e ulaşma şeklindeki, Güneş'e kadar her yeri kapsayan cihan hâkimiyeti arzusunun sembolik bir söylemidir. Cihan hâkimiyetine güçlü bir devletle ulaşılabileceğinin bilinmesi, devletin en küçük ama en önemli birimi konumundaki ailenin de güçlü kılınması gerekliliğini doğurur. Bu durum, ailenin temel yapı taşının, kadının, pek çok hususta önemli görevlerle donatılması, törede kadının misyonunun ehemmiyet kazanması ile sonuçlanır. Kadın tıpkı

Güneş gibi, devlete ve topluma hayat veren bir fonksiyona erişir ki Güneş'e dişillığın yakıştırılmasının nedenini de burada aramak gerekir.

Kızılelma'nın kurgu düzlemine taşındığı örnekler arasında bulunan Ziya Gökalp ve Cengiz Aytmatov anlatılarında, unutulmuş değerlere ve yirminci yüzyıl şartlarının getirdiği zorunluluklara dikkat çekilir. Millî kültürün yeniden tesisi amacına yönelik oluşturulan eserlerde, kadının öncelenmesi, bilimsel cephede gelişimi, nesne kategorisinden sıyrılarak yön ve hedef gösteren bir özne hâline getirilmesi sayesinde modern fethin/Kızılelma'nın gerçekleşeceğine vurgu yapılır. Halk irfanından üretilen Kızılelma ülküsünün halk bilgisine müracaatla, kendilik bilincine dönülmesi hâlinde, Güneş gibi, aydınlatıcı bir niteliğe erişeceği gösterilir. Böylece Güneş-Kızılelma-kadın bağıntısının birlikte ilerlediği kültür canlandırılacak ve bu yolla devletin bekası sağlanacak, ülkünün gerçekleşmesindeki en aslı aşama kat edilecektir.

Kaynakça

- Aça, M. (2008). Türk İnanış ve Düşünüş Sistemlerinde Meyve. *Turkish Studies*, 3(5), 239-261.
- Aksoy, İ. (2017). Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını. *Yasama Dergisi*, 32, 7-20.
- Atalay, B. (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atsız, N. (2011). *Türk Ülküsü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aytmatov, C. (2019). *Kızıl Elma-Oğulla Buluşma* (Çev. Refik Özdek). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayrak, D. (2020). XIX. Yüzyıl'da Bazı Batılı Seyyahların Gözüyle Batı Türkistan'da Türk Kadını. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39(67), 289-304.
- Coşkun, R. (2014). Kızılelma'dan Türk İslam Ülküsüne: Türklerin Küresel Düşleri. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 25, 25-54.
- Çetin, İ. (2014). Kızılelma. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 25, 55-88.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Danışmend, İ. H. (1983). *Türklük Meseleleri*. İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Danışmend, İ. H. (2014). Kızılelmanın Çürüyüşü. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 25, 155-166.
- Ekici, M. (2016). Türk Kültüründe "Al" Renk. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16(2), 103-107.
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Gardin, N. - vd. (2014). *Larousse Semboller Sözlüğü* (Ed. Ömer Faruk Harman ve İsmail Taşpınar, Çev. Beyza Akşit). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Gökalp, Z. (1991). *Türk Uygurluğu Tarihi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Gökalp, Z. (2010). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Akvaryum Yayınevi.
- Gökalp, Z. (2012). *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Gökalp, Z. (2018). *Kızıl Elma*. İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Gökay, O. Ş. (2018). *Kızıl Elma*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. e-kitap.

- Komasyon (2014). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir V*. Ankara: DİB Yayınları.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ölmez, F. N. (2012). Meyve ve Türk Sanatları Bağlamında Elma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 10, 76-102.
- Özdener, K. S. (1988). İslâm Öncesi Türklerde Kadının İçtimai Yeri. *Sosyoloji Konferansları - Prof. Dr. Mehmet Eröz'e Armağan-*, 22, 225-235.
- Öztürk, M. (2013). İslamiyet'ten Önce Türklerin Din Anlayışı ve Gök Tanrı Dini. *History Studies International Journal of History*, -Prof. Dr. Halil İNALCIK Armağanı-, 5(2), 327-346.
- Roux, J. P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi* (Çev. Musa Yaşar Sağlam). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Seyfettin, Ö. (2013). *Bütün Hikayeleri 2*. İstanbul: Üç Harf Yayıncılık.
- Söylemez, O. ve Azap, S. (2017). *Türk Dünyası Edebiyatları Şiir Çözümlemeleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şimşek, T. (2018). Türk Masal Anlatma Geleneğinde Elma Ödülü. *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2352-2368.
- Tanpınar, A. H. (2003). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Timurtaş, F. K. (1972). *Yunus Emre Dîvanı*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları.
- Turan, O. (2009). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Vahapzâde, B. (1995). *Gurub Düşünceleri*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Yaman, E. (2018). *Gaspıralı İsmail ve Türkçede Birlik*. Ankara: Akçağ Yayınları.